

Vodič je dopunjen brojnim zanimljivim slikovnim priložima iz fondova. Istaknimo proglas cara Franje Josipa o početku rata, pismo jednog hrvatskog vojnika iz zarobljeništva u Rusiji, Trumbićev poziv na ustanak protiv austrougarskih vlasti, proglase na pažnju zbog zaraznih bolesti i obavijesti o mjerama zaštita protiv napada neprijateljskih zrakoplova. Priložene su i fotografije austrougarskih vojnika i ratnih zarobljenika na Balkanskom, Istočnom i Talijanskom bojištu te austrougarske mornarice. Posebno su zanimljive fotografije druženja austrougarskih i ruskih vojnika tijekom uskršnjeg primirja 1917.

Vodič će zasigurno olakšati i dati poticaj istraživanju teme Hrvatske i njezinih stanovnika u Prvom svjetskom ratu. Njegova funkcija mnogo je šira od orijentacione jer pomaže ne samo korisnicima koji znaju što žele naći, nego i onima koji ne znaju što je uopće na raspolaganju. Osoblje Hrvatskog državnog arhiva time je dalo velik doprinos revitalizaciji teme koja je gotovo čitavo stoljeće ostala zapostavljena, iako je ključna za razumijevanje suvremene hrvatske povijesti. Valja napomenuti da se još mnoštvo građe nalazi u arhivima u Beču, Beogradu i Budimpešti, pa možemo izraziti nadu da će i ona uskoro biti obrađena na odgovarajući način.

Boris Blažina

Narodni odbor grada Zagreba 1945–1963. Gulić, M. (ur.); Validžić, D. (priř.). Zagreb : Državni arhiv u Zagrebu, 2016. 512 str.

Državni arhiv u Zagrebu, kontinuirano i sustavno, putem izložbi, publikacija, predavanja, *on-line* priloga i drugih vidova kulturno-prosvjetne djelatnosti, ukazuje na informacijski potencijal svojeg arhivskog gradiva i „novači“ korisnike iz redova znanstvene zajednice, ali i iz širih slojeva stanovništva. Povezivanje ustanove s društvenom zajednicom – jedan od temeljnih ciljeva suvremenog strateškog planiranja u kulturi – u njihovu se slučaju, popularizacijom arhivskih zapisa, već godinama oživotvoruje u praksi. Velik i zahtjevan projekt predstavljanja gradiva najvažnijih tijela gradske vlasti Državni arhiv u Zagrebu započeo je 2000. godine objavom sumarnog inventara fonda Poglavarstvo slobodnog kraljevskog grada Zagreba (1258.–1850.), a nastavio 2003. godine sumarnim inventarom fonda Gradsko poglavarstvo Zagreba (1850.–1945.). Prošle godine iz tiska je izišla i treća publikacija ove serije, sumarni inventar fonda Narodni odbor grada Zagreba (1945.–1963.) koju je uredila Mirjana Gulić, a priredio Damir Validžić uz pomoć suradnika K. Bilić, M. Čumbreka, M. Kvakana, I. Lopotar, T. Vidakovića, R. Vučić i M. Zorko.

Narodni odbor grada Zagreba upravno je teritorijalna jedinica koja je u razdoblju 1945.–1963. provodila državnu vlast i donosila odluke od neposrednog interesa za razvoj užeg i šireg područja grada Zagreba. Narodni su odbori osnivani

tijekom Drugog svjetskog rata kao civilna tijela za pružanje podrške Narodnooslobodilačkomu pokretu, da bi po završetku oružanog sukoba postali tijela vlasti koja na lokalnoj i područnoj razini provode savezne i republičke zakone, ali i obavljaju zadatke lokalne važnosti iz područja privrede, radnih odnosa, financija, kulture, prosvjete, narodnog zdravlja, socijalnog staranja i drugih upravnih područja. Privremeni gradski narodni odbor Zagreb formiran je odlukom Narodne vlade Hrvatske od 14. svibnja 1945. godine. Nakon izbora provedenih 14. listopada 1945. godine konstituiran je kao stalno tijelo vlasti i predstavničko tijelo stanovništva svojeg područja pod nazivom Gradski narodni odbor u Zagrebu. Od 1949. do 1963. godine djelovao je pod nazivom Narodni odbor grada Zagreba, izuzev u razdoblju 1955.–1957., kada je preimenovan u Narodni odbor kotara Zagreb. Kao glavni grad republike Narodni odbor grada Zagreba djelovao je izvan sastava okruga (1945.–1947.), oblasti (1949.–1951.) i kotara (1945.–1955.) i svojom je nadležnošću nadilazio ovlasti ostalih gradskih narodnih odbora na području republike Hrvatske, obavljajući poslove iz djelokruga gradskih, ali i okružnih, oblasnih i kotarskih upravno-teritorijalnih jedinica. Sukladno transformacijama ideološkog kursa KPJ i razvoja socijalizma od administrativno-državnog prema samoupravnomu, mijenjala se i njegova nadležnost: nakon prvih etatističkih godina provođenja direktiva republičkih tijela, Narodni odbor grada Zagreba prerastao je 1952. godine u nositelja normativnih, izvršnih i prvostupajskih upravnih funkcija na svojem području, da bi od 1955., kao i narodni odbori kotara, daljnjim jačanjem decentralizacije postupno prepuštao primat nižim tijelima – narodnim odborima općina, a zadržao uglavnom normativnu djelatnost i pojedine prvostupajnske upravne poslove, transformirajući se u drugostupajnsko tijelo. Sukladno ustavnim promjenama iz 1963. godine upravno-teritorijalne jedinice prerasle su u društveno-političke zajednice, a narodni odbori, kao njihova predstavnička tijela, u skupštine. Tim procesom ugašen je i Narodni odbor grada Zagreba, a kao njegov sljednik, formirana Skupština grada Zagreba.

O osamnaest godina djelovanja Narodnog odbora grada Zagreba svjedoči obilna dokumentacija, koja nakon arhivističkog sređivanja i obrade broji 1.538 knjiga, 5.368 kutija i 6 fascikala, ukupno 6.912 tehničkih jedinica. Sumarni inventar koji evidentira proces sređivanja i stanje fonda nakon obrade razrađen je na petstotinjak stranica, kojima prethode uvodni tekstovi o povijesnom kontekstu promatranog razdoblja, o razvoju narodnih odbora i o metodologiji opisa arhivskih jedinica i izrade inventarnog popisa.

Razina fonda opisana je s 26 elemenata ISAD(G) i ISAAR(CPF) normi grupiranih u šest područja: Identifikacija, Kontekst, Sadržaj i ustroj, Uvjeti dostupnosti i korištenja, Dopunski izvori i Napomena. Pregledno oblikovan kontekst donosi upravnu povijest s razrađenom organizacijskom strukturom stvaratelja, iz koje istraživači mogu crpiti informacije o djelovanju Narodnog odbora grada Zagreba, a arhivisti o ustroju srodnih tijela javne uprave poslijeratnog razdoblja.

Na plan sređivanja fonda utjecala su dva kriterija: organizacijski ustroj stvaratelja i promjena spisovodstvenog sustava iz 1959. godine. Tijekom razdoblja 1945.–1958. svaka je ustrojstvena jedinica Narodnog odbora grada Zagreba vodila zasebne spisovodstvene evidencije: do 1957. godine spisi su odlagani sukladno tekućim brojevima urudžbenih zapisnika u „odjelne“ spise, a od 1958. godine, uvođenjem jedinstvenih arhivskih znakova, u predmetne skupine klasificirane prema upravnim područjima. Sukladno Uredbi o kancelarijskom poslovanju Narodni odbor grada Zagreba uveo je 1959. godine poslovanje preko centralne pisarnice i odlaganje spisa u pismohranu zajedničku za sve ustrojstvene jedinice. Klasifikacija prema spisovodstvenom sustavu uvjetovala je podjelu fonda na 39 podfondova, koji uglavnom obuhvaćaju gradivo nastalo do 1958. i jedan podfond koji objedinjuje gradivo iz razdoblja 1959.–1962. Kompleksni organizacijski ustroj stvaratelja i spisovodstvena samostalnost njegovih ustrojstvenih jedinica do 1958. godine utjecali su na odluku o podjeli 39 podfondova sukladno organizacijskomu načelu. Četrdeseti podfond „Jedinstveno uredsko poslovanje stvaratelja“ sadržava centralne spisovodstvene evidencije i spise različitih ustrojstvenih jedinica odložene sukladno rastućemu nizu arhivskih znakova. Jedna od zamki podjele fonda prema načinu upravljanja spisima ogleđa se u činjenici da se sadržajno srodno gradivo, pa čak i ono klasificirano istim arhivskim znakovima, nalazi u posljednjem podfodu i u podfondovima pojedinih upravnih tijela prethodnog razdoblja. Preglednija struktura bez ponavljanja obavijesti eventualno se mogla postići spajanjem spisa iz dva spisovodstvena sustava u jedan. U tom bi se slučaju spisi iz kasnijeg razdoblja, sukladno sadržajnomu kriteriju, pridružili gradivu ustrojstvene jedinice čijim poslovanjem su nastali, a od centralnih bi se spisovodstvenih evidencija formirala zasebna cjelina. S druge strane, odabranom se varijantom nastojalo zadovoljiti načelo prvobitnog reda i, istovremeno, kroz strukturu fonda iskazati osnovne značajke spisovodstvenog sustava i ustroj stvaratelja.

Od 39 podfondova klasificiranih prema ustroju, tri obuhvaćaju gradivo predstavničkih odnosno izvršnih tijela, a ostali upravnih tijela stvaratelja (raznih odjela, povjereništava, komisija i dr.). Kao na razini fonda, i na razini podfondova pregledno su, kroz pet elemenata ISAAR(CPF) norme, opisane sve ustrojstvene jedinice, a gradivo kroz šest osnovnih elemenata ISAD(G)-a uz obvezno navođenje sadržaja i plana sređivanja, u pojedinim slučajevima i uvjeta dostupnosti i veza. Funkcionalna analiza pokazuje da najveći broj podfondova obuhvaća privrednu i komunalno-građevinsku, potom financijsku i imovinsko-pravnu, a u manjoj mjeri zdravstvenu, socijalnu, kulturno-prosvjetnu i drugu dokumentaciju. Veći broj tematski srodnih cjelina posljedica je odluke da se fond strukturira prema ustrojstvenim jedinicama. Naime, politički i upravni sustav poslijeratnog razdoblja bio je nestabilan i turbulentan, obilježen učestalim reorganizacijama ustrojstvenih jedinica i promjenama njihove nadležnosti, unutrašnje organizacije i naziva. Spomenute pojave nisu bili pošteđeni ni narodni odbori, a pogotovo Narodni odbor grada Zagreba kao organizacijski izrazito složeno tijelo s velikim ovlastima i relativno širokom teritorijalnom nadležnošću. Njegove mnoge ustrojstvene jedinice,

razgraničene podfondovima, nalaze se u hijerarhijskim (više – niže tijelo) ili kronološkim vezama (prednik – sljednik) te bi bilo za pretpostaviti da se i arhivske cjeline sadržajno podudaraju u ponekim segmentima. Ipak, uspostavljena je pregledna struktura, razdvojenih sadržajnih cjelina (ako izuzmemo posljednju „Jedinstveno uredsko poslovanje“), u kojoj podfondovi pokrivaju specifične aspekte određenog upravnog područja. Manja odstupanja od logičke strukture, koja je u tako velikom i složenom fondu teško izbjeći, anulirana su uvođenjem elementa „veze“ na onim razinama arhivskog opisa gdje je to bilo potrebno. Raščlamba podfonda u pravilu započinje serijom povjerljive ili opće dokumentacije, koja sadržava spisovodstvene evidencije i pripadajuće spise određenog tijela, a nastavlja se serijama oblikovanim prema sadržajnom kriteriju ili vrsti gradiva. Sukladno višerazinskom opisu od općeg prema posebnom, pojedine su serije daljnjom, tematskom razradom strukturirane na podserije, u kojima se spisi nižu numeričko-kronološkim ili dosjei abecednim redom. Jasna struktura s razrađenim hijerarhijskim vezama, tematski precizno definiranim i razgraničenim nižim jedinicama omogućuje relativno jednostavno pretraživanje i korištenje gradiva te možemo zaključiti da opisni dio sumarnog inventara ispunjava informacijski potencijal kvalitetnog obavijesnog pomagala.

Nakon opisa podfonda slijedi tablično oblikovan inventarni popis. Sukladno uvriježenoj praksi Državnog arhiva u Zagrebu, popis započinje podatkom o tehničkoj jedinici, nakon koje slijede podatci o signaturi i naslovu, razdoblju, rasponu i eventualno napomena o oštećenju gradiva, fragmentarnoj sačuvanosti, dopunskim izvorima i sl. S obzirom na poredak podataka, evidencijski dio obavijesnog pomagala ispravnije bi bilo nasloviti popisom tehničkih jedinica, nego inventarnim popisom jer je informacija o tehničkoj jedinici pretpostavljena onoj o arhivskoj, odnosno, fizička intelektualnoj strukturi. No, ostavimo to po strani i okrenimo se drugoj nedoumici koju otvara ovaj popis. Iako je popis detaljno razrađen i sadržajno pregledan, signiranje i identificiranje arhivskih jedinica donekle odudara od ustaljenih pravila arhivističkog opisa. Naime, u opisnom dijelu mnoge arhivske jedinice (bilo serije, bilo podserije) nisu strukturirane na niže razine, a u tabličnom prikazu, svaki u svojem retku i pod svojim naslovom, iskazani su njihovi sastavni dijelovi. Takva praksa sama po sebi ne bi bila sporna da je dosljedno primijenjena na sve opisne cjeline. Koliko se može nazrijeti iz planova sređivanja, skupine raznovrsnog gradiva jedne arhivske jedinice nisu uvijek shvaćene kao njezine niže jedinice („Serija nije dijeljena na podserije. Spisi su grupirani u sadržajno srodne grupe.“). Na pitanja koje je načelo primijenjeno u formiranju podjedinice, odnosno srodne grupe, po čemu ih razlikujemo i nije li grupa sadržajno srodnih dokumenata zapravo jedan od kriterija formiranja podjedinica, planovi sređivanja ne nude odgovore. Svim podjedinicama shvaćenim kao srodnim grupama pridružena je u inventarnom popisu signatura njihove više razine (bez provedene decimalne razrade). Takve primjere nalazimo na početku većine inventarnih popisa gdje su pod identifikacijskom oznakom serije „Opća dokumentacija“ navedeni i urudžbeni zapisnici i kazala i pripadajući spisi kao da je riječ o istovrsnom gradivu i istoj

arhivskoj jedinici. Ako se podsjetimo da je signatura i identifikacijska oznaka određene jedinice također strukturna oznaka koja definira veze među arhivskim jedinicama, ne možemo se otići dojmom da je logička struktura djelomično narušena odstupanjem od standardnog arhivističkog numeracijskog prikaza. Prebacivanjem postojećih zapisa u računalni sustav inventarni će se popis automatski korigirati: signature će dobiti dodatnu decimalu, a arhivske jedinice pozicionirat će se na odgovarajuću razinu. Dakako, iznesene primjedbe odraz su arhivističke percepcije; prosječni će korisnik ovim inventarom zasigurno iscrpiti svoju informacijsku znatiželju, što je u krajnjoj liniji i svrha ove publikacije.

Na kraju knjige nalazi se predmetno kazalo u kojem su taksativno nabrojeni svi pojmovi karakteristični za promatrano razdoblje. Većina će korisnika već u njima naći putokaz prema traženoj informaciji, bez prethodnog uvida u strukturu sumarnog inventara.

Svako obavijesno pomagalo poticaj je za stručnu diskusiju s ciljem promicanja, ali i propitivanja načela arhivističkog opisa. U tom kontekstu trebamo sagledati i ovaj sumarni inventar. Sporadična odstupanja od arhivističkih standarda tjeraju nas da argumentirano i objektivno, svi zajedno, preispitujemo, pa ako je potrebno i redefiniramo svoju praksu, dok nas oni, većinski dijelovi opisa koji na koncizan i sustavan način promiču neupitne strukovne norme i vrijednosti motiviraju na daljnje usavršavanje svojeg rada. Na kraju još samo preostaje da uputimo čestitku djelatnicima zagrebačkog arhiva koji su ponovno odradili „lavovski“ posao i uspješno završili još jedan veliki projekt. Uložen trud zacijelo će se isplatiti: inventar će konzultirati svaki istraživač imalo zainteresiran za zagrebačku, pa i hrvatsku društveno-političku zbilju poslijeratnog razdoblja, te svaki arhivist koji se pokušava „izboriti“ s nepreglednim i raznovrsnim gradivom srodnih fondova javne uprave. Iz uvoda saznajemo da će nakon preuzimanja u Arhiv cjelokupnog gradiva Skupštine grada Zagreba (1963.–1992.), sljednika Narodnog odbora grada Zagreba, po obradi uslijediti i četvrta publikacija, kojom će se zaokružiti i, na određeno vrijeme, zaključiti niz obavijesnih pomagala fondova zagrebačkih gradskih vlasti. S obzirom na poznatu agilnost Državnog arhiva u Zagrebu, o realizaciji tog projekta ne moramo ni malo dvojiti, nego ju samo sa stručnom znatiželjom iščekivati.

Ana Tuk